

Waterberging en natuur in het beekdal van de Beerze

Veldwerkplaats Beekdallandschap

Boxtel, 30 juni 2008

Inleiders: Francisca Sival (Alterra-WUR), Mark Jalink (KWR water) en Hans Hofland (Vereniging Natuurmonumenten)

De komende jaren wordt steeds meer neerslag verwacht die lokaal in grote hoeveelheden kan neerstorten. Als we daar niks aan doen ontstaan op die momenten overstromingen die flinke maatschappelijke en economische schade kunnen aanrichten. Daarom hanteert Waterbeheer 21 de trits vasthouden, bergen, afvoeren. Ook beekdalen zijn heel geschikt om tijdelijk overtollig water op te slaan, om het vervolgens geleidelijk te laten afvloeien. Daarom worden vele beekdalen voor dit doel heringericht. Tegelijkertijd zijn de beekdalen echter vaak onderdeel van Natura 2000 of de EHS en daar gelden dus natuurdoelen. Zo ook het beekdal van de Beerze. De beek is op veel plaatsen verondiept, versmald, van vistrappen voorzien, meandert weer en een deel van het beekdal doet dienst als waterberging. Maar door de waterberging van het voedselrijke en soms verontreinigde water lukt het veelal niet de natuurdoelen te behalen. Zo'n situatie komt op veel meer plaatsen in Nederland voor. In dit verslag de ervaringen van Boxtel.

Het Beerzedal tussen Spoordonk en Lennisheuvel (bij Boxtel) Bestaat vanouds uit een breed vlak gedeelte (Logtse Baan en Logtse Velden) en een smal beekdal, waar het de dekzandrug met de Kampinase heide doorsnijdt. Het brede deel stond tot de ruilverkaveling begin jaren vijftig onder invloed van regelmatige overstromingen. Na de ontginning is het enkele decennia als landbouwgrond in gebruik geweest, met uitzondering van het Logtse Veld, dat samen met de Smalbroeken als natuurreservaat werd beheerd. Direct langs dit reservaat werd het omleidingskanaal de Heilooop gegraven - genoemd naar het oorspronkelijke beekje de Heilooop, dat in het Logtse veld in de Beerze uitmondde - dat door zijn lage peil drainerend werkte op het reservaat. Tot circa 1990 stond stroomafwaarts van de Smalbroeken een stuw, rond 1990 is dit veranderd. De Logtse velden werden als retentiebekken in gebruik genomen om overstromingen in de Smalbroeken te beperken (die zorgden voor vermessing en vervuiling). Hierdoor nam de invloed van overstroming in het Logtse veld sterk toe. Rond 2000 is een deel van het stroomopwaarts gelegen landbouwgebied eveneens als retentiegebied ingericht. Hiertoe is de vermeste bouwvoor (deels) afgegraven en de beek in een ondiepe en niet meer bekade, slingerende bedding gelegd. In stroomafwaartse richting bestaat de beek thans dus uit een retentiebekken (Logtse Baan), waaruit de beek zijn weg vervolgt over de Logtse Velden om tenslotte via het gebiedje de Smalbroeken dit dal weer te verlaten.

Deze veranderingen in waterbeheer zijn van invloed geweest op de vegetatie in de verschillende delen van het dal. Tot in 1993 waren in het Logtse Veld plaatselijk nog mooie gradiënten aanwezig met Kleine zeggemoerassen, Dotterbloemhooiland en stukjes blauwgrasland met soorten als Spaanse ruiter en Blauwe knoop. Het bijzon-

dere van dit gebied is, dat deze gradiënten niet worden gestuurd door kwel van baserijk water, maar door een combinatie van kwel van basenarm, voedselarm water uit de aangrenzende Kampinase heide en overstroming met beekwater. Door deze combinatie van processen bestond een soort menggradiënt met veel invloed van beekwater dichtbij de beek en meer invloed van regenwater en lokaal grondwater dicht tegen de beekdalrand. Dit uit zich in een gradiënt van voedselrijk en baserijk dicht bij de beek naar licht voedselrijk, baserijk onderaan de dalflank en voedselarm en basenarm tegen de dalflank aan. Op kleine schaal waren dergelijke gradiënten ook aanwezig langs zandkopjes binnen het gebied. Deze zijn door de toegenomen invloed van overstroming in het Logtse veld inmiddels deels verdwenen als gevolg van de regelmatige toevoer van slib- en voedselrijk water afkomstig uit het stroomopwaarts gelegen landbouwgebied. De EHS-doelen (hoofdzakelijk schraalland) zijn daardoor moeilijk te halen.

De Smalbroeken functioneren in grote lijnen hetzelfde: combinatie van lokale kwel van basenarm water en overstroming. Hier lijkt door de afgenomen invloed van overstroming juist de voedselrijkdom af te nemen, wat in de hier gelegen schraallandjes leidt tot afname van ruigtesoorten als Grote wederik.

Als men rond 1990 had geweten dat de Logtse baan in 2000 zou vrijkomen zou een en ander vast anders zijn aangepakt, en dan waren de schrale delen van de Logtse velden waarschijnlijk gespaard gebleven. Om dit soort 'ongelukjes' te voorkomen hebben de Brabantse waterschappen samen met natuurbeheerders, provincie en Brabantse Milieufederatie een visie ontwikkeld hoe in de toekomst om te gaan met de combinatie van waterberging en natuur. In hoofdlijn komt die erop neer, dat eerst een langetermijnvisie wordt ontwikkeld over hoe het beekdal er uiteindelijk uit gaat zien. Kenmerken daarbij zijn onder andere de natuurlijkheid van het watersysteem, voldoende uitwijkmogelijkheden voor soorten naar droge plekken en de ontwikkeling van gradiënten met overstroomde delen en niet-overstroomde delen. Met gefaseerde ingrepen wordt daar naartoe gewerkt. Tussentijdse maatregelen mogen de latere ontwikkeling niet in de weg staan (*meer hierover in een artikel in H2O, zie meer info onderaan dit verslag*).

Toestand van de gebieden

Van bovenstrooms naar benedenstrooms gezien is de toestand van de gebieden als volgt:

De **Logtse Baan** is er botanisch het minst interessant, met veel Pitrus en voedselminnende moerasplanten, veel opslag van wilgen, en aan de randen van het dal ook wel enkele leukere soorten: Bosbies en Waterlepeltje. Als maatregel is op deze voormalige landbouwpercelen de voedselrijke toplaag weggehaald (soms 15 en soms 30 centimeter). Het idee was dat alle sediment uit het beekwater daar wel zou bezinken. In de praktijk blijkt een deel van het sediment echter toch te worden meegevoerd naar benedenstroomse graslanden.

Het sediment bevat veel voedingsstoffen (N en P) en te grote hoeveelheden metalen (onder andere koper en zink afkomstig uit stroomopwaarts gelegen gebieden). Op sommige plekken is de metaalconcentratie in het sediment 10 maal hoger dan wat er in de bodem zit. Het gebied bevat 20 tot 112 kilogram stikstof per hectare en 2,5 tot 64 kilogram per hectare aan fosfaat (2004-2005). Het gebied staat van oktober tot april onder water.

Voor de Logtse Baan geldt het natuurdoeltype *moeras*, waar ook feitelijk sprake van is, maar dan wel behoorlijk dichtgegroeid met wilgen. Er bevinden zich drie Rode-lijstsoorten: Waterlepeltje, Rijstgras en Moerasweegbree.

Op zich biedt het een goed leefgebied voor verschillende vogelsoorten zoals Porseleinhoen, Blauwborst, Zomertaling en soms de Kempphaan. Een groot probleem is echter de regelmatig voorkomende waterberging tijdens het broedseizoen waardoor vrijwel alle broedsels verloren gaan.

Het beheer bestaat uit zomerbegrazing, dit is echter niet voldoende om voor verschraling te zorgen, de aanvoer van fosfaat is groter dan de afvoer.

Naar aanleiding van dit gebied is er een discussie gevoerd over de wenselijkheid waterbergingsgebieden als natuur te benoemen en deze aan natuurbeheerders over te dragen en door hen te laten beheren.

Van de Logtse Baan stroomt de beek naar de **Logtse Velden**. Natuurdoelstelling hier is *blauwgrasland*. Maar omdat het zo laag ligt, stroomt het beekwater ook hier meteen in en zodoende zijn onder meer Spaanse ruiter, Kleine zeggen en Blauwe knoop verdwenen. Een stuw bovenstrooms zou kunnen voorkomen dat het gebied steeds onder water staat. Door de holle ligging kan het water wanneer het over de dam gaat kan het niet meer weg. Daarnaast staat het gebied onder invloed van het naastgelegen Heiloo-omleidingskanaal, die een verdrogend effect op het gebied heeft. Maaien zou tegen de verruiging kunnen helpen, zo mogelijk tweemaal per jaar. Van groot belang is dan wel dat het maaisel snel wordt afgevoerd. Maatregelen als intensief maaien, chopperen of licht plaggen kunnen vervolgens helpen de grond voldoende schraal te krijgen.

Verder benedenstrooms ligt het gebied de **Smalbroeken** dat sinds de ingebruikname van de Logtse velden als retentiebekken vrijwel nooit meer met beekwater overstroomt en relatief schoon water bevat, het wordt vooral door regenwater gevoed en wordt niet door beekwater overstroomd. De graslanden in het gebied worden gehooïd, in principe na 15 juli. De voedselrijkheid nam de afgelopen jaren af. Ruigte-soorten als Grote wederk zijn steeds minder abundant en de kansen voor soorten van voedselarme standplaatsen nemen toe. In de schraallandjes staan bijzondere soorten als Blauwe knoop, Spaanse ruiter, Kranskarwij, Schildereprijs, Klein glidkruid, Kleine valeriaan, Wateraardbei, Tandjesgras en Klokjesgentiaan. In nabijgelegen stukjes heide komen ook Dopheide en Beenbreek voor. Ook de kleine IJsvogelvlinder is hier waargenomen.

Oplossingen

Waterberging en natuur gaan niet vanzelf samen. Voor beide is echter ruimte nodig langs de Beerze. Om de voedselarme natuurwaarden langs de Beerze te behouden moet worden voorkómen dat voedselrijk water in de zeggemoerassen en blauwgraslanden blijft komen. Mogelijk kan de bestaande stuw, stroomafwaarts van de Logtse velden, stroomopwaarts worden verplaatst, zodat in de Logtse velden geen retentie meer plaats vindt, maar alleen in de Logtse Baan. Dan is er dus een scherpe scheiding tussen eutrofiëringsgevoelige natuur en retentiebekken met voedselrijk moeras. Een andere optie is het bovenstrooms realiseren van helofytenfilters, voorzien van slibvangers. De beek verbreden en verondiepen kan ook helpen.

In het algemeen is het beter vooraf na te gaan wat de langetermijnontwikkeling is die in het gebied wordt nagestreefd, en welke maatregelen daarbij voor de korte en langere termijn passen. Het rapport 'Overstroming en natuur: een natuurlijk samengaan?' (zie hieronder) reikt hiervoor een werkwijze aan, die zowel past in de visie van natuurbeherende instanties als van de Brabantse waterschappen en provincie.

Inlichtingen:

Vereniging Natuurmonumenten, Hans Hofland, h.hofland@natuurmonumenten.nl, 06-54295163.

KWR Water, Mark Jalink, Mark.Jalink@kwrwater.nl, 030-6069586.

Alterra, Francisca Sival, francisca.sival@wur.nl, 0317-486463.

Meer informatie:

Het rapport 'Overstroming en Natuur: een natuurlijk samengaan?' van de Werkgroep Waterberging en Natuur Noord-Brabant en het gelijknamige artikel in H2O zijn te downloaden op www.beheerdersnetwerken.nl > Beekdalen > Extra informatie.

Op de website www.waterberging-natuur.nl is uitgebreide informatie te vinden onder de pilot Beerze.

